

Дејан Дашић

*Висока школа академских студија
„Академија за пословну економију“ Чачак*

ХУМАНОСТ И ХЕРОЈСТВО СРПСКЕ ВОЈСКЕ У ВЕЛИКОМ РАТУ

Сажетак

Поразом Османског царства и завршетка балканских ратова сви релевантни фактори у Аустроугарској били су за рат са Србијом. Сама идеја појавила се много раније, а своју пуну афирмацију добила је 1908. године током анексионе кризе, а недуго затим и првог ултиматума Србији.

Сада, поједини историчари покушавају умањити обим и величину страдања српског народа и наметнути кривицу Србији за избијање Првог светског рата. Рад има за циљ доживљај једног херојског времена, безграничног пожртвовања у борби за слободу, у намери да се никада не заборави херојство и хуманост српског народа у Великом рату. И у најтежим тренуцима, када се могла очекивати оправдана освета за зверства која су непријатељски војници чинили над српским војницима али и над цивилним становништвом, старима, женама и децом, српски војник и цео народ одликовао се великом хуманошћу и човекољубљем. У раду се анализира став британске, француске али и аустроугарске и бугарске штампе за време Балканских ратова и на самом почетку Великог рата, о српској војсци, њеним војничким успесима, али и хуманом односу према заробљеним војницима.

Кључне речи: Велики рат, хуманост, херојство, милосрђе, Војска Србије

СРБИЈА НА БАЛКАНУ

Бурна је историја Србије од самог њеног постанка као државе, а Балкан је представљао изазовну „веригу међу световима“, где су се одувек укрштала разна струјања, регион где се секу различити цивилизацијски лукови. На њему, у нашој савремености, долази до сусрета и сукоба различитих глобалних, регионалних и националних стратегија развоја и актера. Мало је периода мира у српској историји, наводи професор Јеротић¹⁾, све од доласка Срба на Балкан почетком VI века, па све до данас.

Мало која земља је као Србија толико мењала своје границе: и границе, и читаву друштвену структуру и усмерење... И српска држава и друштво, настали су и трајали на месту где је било страшно постојати.²⁾ Пад Берлинског зида и уништење Југославије довели су потпуну промену политичког и друштвеног контекста у Европи и свету. Са њима се променила и историја, као академска дисциплина. У оквирима тог, ширег контекста, одиграла се далекосежна ревизија историје Срба у 19. веку.³⁾ Сада, поједини историчари⁴⁾ покушавају наметнути одговорност Србији за избијање Првог светског рата, умањити обим и величину страдања српског народа, а уважени академик М. Екмечић наводи: „Као коров на њиви, тако се погрешне оцене у историјској науци обнављају саме од себе, па колико год их нова истраживања оспоре, при свакој новој сетви се покаже да оне нису искорењене“.⁵⁾

1) Владета Јеротић, *Србија и Срби између изазова и одговора*, Ars Libri, Београд, 2004, стр. 123.

2) Љубиша Митровић, „Балкан у светлу савремених процеса глобализације, регионалне сарадње и интеграције“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 3-4/1997, стр. 79.

3) Види више: Miloš Ković, „Saznanje ili namera: savremena svetska historiografija o Srbima u XIX veku“, *Sociologija*, Vol. LIII, br. 4, 2011, str. 401-417

4) У Сарајеву се у организацији Института за историју и још седам института из европских земаља (поражени у Великом рату) од 19. до 21. јуна планира одржати конференција посвећена Првом светском рату. У вези с тим, босанскохерцеговачки историчар Хуснија Камберовић сматра да „конференција неће бити скуп неистомишљеника“ (?), и да Видовдан као датум није у опцији „имајући негативна искуства из 1914. и 1992. године када су неки неодговорни мангупи направили хаос“. (Vanja Majetić, „Srbi i Francuzi miniraju našu konferenciju o sarajevskom atentatu“, интервју Husnija Kamberovića, *Aktual*, Zagreb, 5. februar 2014, str. 58-63; „Демонизација Срба и фалсификовање њене историје из политичких потреба оних који су створили Хашки трибунал њихово је основно занимање.“ (Василије Крестић, *Историографија у служби политике*, Гамбит, Јагодина, 2004, стр. 48)

5) Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, друго издање, Просвета, Београд, 1990, предговор другом издању, стр. VI.; такође види: Миле Бјелајац, „Повампирене предраде“, *Политика*, 9. 6. 2013, стр. 10.

На нама је велика одговорност да то не дозволимо, а у вези с тим Иво Андрић каже: „Само неуки и неразумни људи могу да сматрају да је прошлост мртва и непролазним зидом заувек одвојена од садашњице. Истина је, напротив, да је све оно што је човек некада мислио, осећао и радио, нераскидиво уткано у оно што ми данас мислимо, осећамо и радимо. Уносити светлост научне истине у догађаје прошлости, значи служити садашњици“.⁶⁾

На крају Великог рата Француска је играла одлучујућу улогу у стварању државе Срба, Хрвата и Словенаца. У састав државе ушао је народ и католичка црква који су до тада листом били против Срба, српске државе и православне вере и цркве. Таква држава била је унапред осуђена на пропаст, узевши у обзир да су у новој заједничкој држави Срби добили све оне припаднике народа који су учествовали у бесомучној пропаганди против Срба и српске државе и позивали Аустро-Угарску да их уништи једном заувек.⁷⁾

Наивно верујући да је и код Хрвата и Словенаца превладала свест, жеља и сазнање о добробити заједничке државе, Срби су прихватили оснивање заједничке државе 1918. године и понели на својим леђима сав терет да би се та идеја остварила. Србија је изашла из рата потпуно разорена и опљачкана изгубивши 28% свога становништва.⁸⁾ Трошкови за вођење Првог светског рата представљали су највећи издатак који је човечанство до тог тренутка утрошило за освајања и међусобно уништавање. Уговором у Вашингтону од 3. маја 1926. само укупна количина ратног дуга Србије је утврђена је на 62,85 милиона долара.⁹⁾

6) Петар Опачић, *Солунски фронт*, Југословенска ревија, Београд, 1978, стр. 23.

7) Види више: Sretenović, Stanislav „Francusko srpski odnosi u XIX i XX veku“, *Međunarodni problemi*, 61(4), 2009, str. 536-558; Sretenović, Stanislav „Reparacije pobedenih, dugovi pobednika: slučaj Francuske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije“, *Filozofija i društvo*, 20(1), 2009, str. 223-243; Јован Дучић наводи да је Нишка декларација била „црни петак“ за Хрвате, зато што су се заносили грандоманским идејама. Он даље каже, да је српска политика требала унапред стојати ближе науци и историји и да није требала задати кућу на темељима од песка, сатканог од националног и верског лудила (Види више: Василије Крстић, *Знаменити Срби о Хрватима*, Прометеј, Нови Сад, 1999, стр. 199-215).

8) Француска 10,5 одсто, Немачка 9,8 одсто, Аустроугарска 9,5 одсто, Русија 1,2 одсто (до Октобарске револуције 1917.), Енглеска 5,1 одсто, Белгија 1 одсто и САД 0,2 одсто свог становништва Ова статистика је веома важна узевши у обзир да се сада у појединим чланцима покушава маргинализовати или сасвим занемарити страдање Србије у Великом рату. Један од пример је интервју са унуком маршала Франшеа Д'Епера, пуковником Кристијаном де Гатином, објављеним у француској штампи, где српских губитака уопште нема. (Чедомир Попов, „Српске жртве у Првом светском рату“, *Политика*, 14.09. 2008).

9) Ivan Becić, „Ratni dugovi Kraljevine Srbije u svetlu politike“, *Istorija 20. veka*, 28(3), 2010, 45-56.

О ХУМАНОСТИ СРПСКЕ ВОЈСКЕ И НАРОДА

Табла са натписом „Буди тако хуман као што је била Србија 1885. године“, и дан данас стоји у холу зграде Међународног Црвеног крста у Женеви у знак сећања на признање које је ова организација доделила српском Црвеном крсту за помоћ Бугарској, земљи са којом је Србија била у рату.

Табла је постављена због преседана у светској историји ратовања. За време рата против Бугарске у окршајима 1884. и 1885. године, када су Срби обуставили све војне активности и дозволили да хуманитарна помоћ буде допремљена непријатељу. Осим тога, Србија се придружила апелима из Европе и отворила своје магацине из којих је непријатељу дала ђебад, лекове и сав материјал који је био неопходан за отварање једне болнице у Бугарској.¹⁰⁾

За Србију и Србе се тада справом могло рећи да су народ са херојском неисцрпном снагом, војничком способношћу, живим духом, урођеним осећајем правде и добротом. И поред повремених скандала, српски народ је у том објективном свету, упамћен као народ који је стално био приморан да брани кућу „на сред друма“. Срби су познати и по својој солидарности и залагању да сви народи живе слободно, а неке од њих ослобађали вишевековног ропства.¹¹⁾

Стошић у свом делу¹²⁾ посвећује велику пажњу овој теми, па поред храбрости и родољубља, наводи да се српски војник и цео народ одликовао великом хуманошћу и човекољубљем. Он напомиње, да ове особине нису напуштале српски народ ни у најтежим тренуцима и када се могла очекивати оправдана освета за зверства која су непријатељски војници чинили над српским војницима али и над цивилним становништвом, старима, женама, децом.. Аутор у свом делу презентује многобројне примере хуманости припадника српске војске, али се један свакако издваја. Након што су сахранили аустријског потпуковника Аугуста Шмита, српски официри, на челу са мајором Ђукићем, послали су писмо ћерки поменутог потпуковника, изражавајући жаљење. У исто време, уплатницом су послали 4.000 круна, који су нашли у џепу покојног Шмита. Почетком 1915. године стигао је одговор: „Поштована господо, Ваше писмо примила сам са највећом захвалношћу, иако је за мене било посве кобно... оваква пажња достојна је само српских хероја офи-

10) Дејан Дашећ, „Брендарање држава и нација“, *Култура*, Београд, бр. 139, 2013, стр. 396.

11) Дејан Дашећ, „Рендарање војске Србије“, *Војно дело*, Београд, јесен 2014. (у штампани)

12) Види више: Адам Стошић, *Велики дани Србије 1914-1918*, Крушевачки гласник, Вук Караџић, Параћин, 1994.

цира и ја сам Вам за то вечно захвална. У овим тешким тренуцима за нашу породицу Ваше писмо је окрепљујуће... После овог писма нарочито ценимо подвиге малене србијанске војске, која је достојна сваког дивљења...¹³⁾

Списи и фотографски снимци Катарине Штурценегер на упечатљив начин сведоче о једном хуманом ангажовању у једно тешко време, када је Србији претио потпуни војнички слом. Швајцарској, а и светској јавности, дало је увид о коректном и хуманом поступању према заробљеницима (посебно према рањеним непријатељским војницима који су превозени на воловским колима)¹⁴⁾, више него коректан однос према аустроугарским официрима. Она је описивала заробљенички логор као један велики санаторијум, да је изглед људи сјајан и да не верује да је заробљеницима негде у свету лепше него овде. Пуно признање одавала је српским официрима на часном поступању, посебно човекољубљивом команданту, пуковнику Поповићу, који се на великодушан начин бринуо за заробљенике. За касније страдање заробљеника, криви су сами Аустријанци, који су услед брзог повлачења, оставили своје лешеве погинулих и на тај начин пренели епидемију тифуса међу српским живљем а самим тим епидемија се увукла и у логор са заробљеницима.¹⁵⁾

И Родолф Арчибалд Рајс у свом „тестаменту“ говори о храбрости и јунаштву српског народа и о „милосрђу према заробљеним непријатељским војницима изнуреним од глади и уместо да те људе који су им спалили куће и масакрирали жене и децу, злостављају, српски војници би се смилovali над њиховом судбином и давали им последње парче хлеба из цепа.“¹⁶⁾ Он је бележио податке о многобројним злочинима аустро-угарских војника у Мачви. У својој бележници записао је: „тронут до дна срца, полазим да нађем штаб 13. пешадијског пука којим командује пуковник Баџић, и он ми показује шта Срби раде са својим погинулим непријатељем. Око оскрнављене цркве нижу се гробови Аустро-Мађара, сваки обележен крстом са натписом који су ставили они војници што су их злочиначки лудаци Беча и Пеште, хтели да истребе. Племенита освета заиста достојна јунака песама о Краљевићу Марку“.¹⁷⁾

13) Исто, стр. 474-476

14) Janković Miloš, *Ratni album 1914-1918* (II fototipско izdanje), Arion, Beograd, 1987, str. 95.

15) Види више: Катарина Штурценегер, *Србија у европском рату 1914-1915*, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 134-139.

16) Родолф Арчибалд Рајс, *Чујте Срби ... чувајте се себе*, Алка принт, Београд, 2007, стр. 14.

17) Адам Стошић, *Велики дани Србије 1914-1918*, Крушевачки гласник, Вук Караџић, Паралин, 1994, стр. 469.

С друге стране, аутор подсећа на многобројне примере масакрирања српских војника, који су били заробљени од аустро-мађарске војске, која се темеље на сведочанствима аустријских заробљеника, званичних рапорта српских војних ауторитета, исказима сведока очевидаца и на крају, фотографским документима¹⁸⁾ снимљеним на лицу места. Наводи се да су Аустријанци убијали рањене српске војнике које би затекли у рововима, а када су били принуђени да напуштају своје позиције, они су „пушкарали“ српске рањенике да их не би предали живе Србима.¹⁹⁾ Наводећи да сматра да је разлог таквом нецивизацијском понашању уверење и вечито представљање да су Срби „барбари“ и да је то један истински наступ колективног садизма који је обузео ове трупе, Рајс тврди да одговорност за свирепа дела не пада само на војнике, већ и на њихове старешине.

Доказујући систематску припрему масакра од стране највишег војног руководства аустроугарске војске он наводи многобројне одломке (фантастичне документе) сабране у једној књижици више команде, где се налазила својеврсно упутство како се треба понашати према становништву у Србији, а наводимо само један:

К и Ц. 9 корпусна команда.

„Рат нас води у непријатељску земљу, која је насељена становништвом испуњеним фанатичном мржњом према нама, у земљу где је злочин дозвољен, као што показује и катастрофа у Сарајеву, чак и од виших класа, где се управо слави као херојство. Према таквом становништву је свака хуманост и доброта срца некорисна, управо штетна, јер ови обзири, који су каткад могући, стављају овде озбиљно у опасност наше сопствене трупе. Због тога наређујем да се за време трајања ратне акције има поступати према свакоме са највећом строгошћу, највећом суровошћу и највећим неповерењем“.²⁰⁾

Треба подсетити да је Кнежевина Србија још 1. децембра 1877. године усвојила ратна правила која је израдила Женевска конвенција 22. августа 1867. И поред тога, министар војни, пуковник С. Грујић издаје наредбу за све официре, ниже чланове и редовне војнике КН. Српске стајаће и народне војске и саставни је део ратних правила, а презентујемо неке од чланова те наредбе:

18) Коста Тодоровић, *Кроз Абанију 1915-1916*, Просвета, Београд, 1968; Miloš Janković, *Ratni album 1914-1918* (II fototipско izdanje), Arion, Београд, 1987, стр. 88,89, 150-153

19) Види више: Родолф Арчибалд Рајс, „Како су аустро-мађари ратовали у Србији“, у зборнику: *Косово 1389-1989 земља живих*, (приредила Весна Арсенијевић), Манастир свети Стефан, хелија Пиперска, Београд, 1989, стр. 317.

20) Исто, стр. 322.

Члан 5. За време битке и пошто се битка сврши, ваља скупљати све рањенике и болеснике без разлике и своје и непријатељске... при томе непријатељски рањеници и болесници могу се одмах после битке предати непријатељским предстражама... Члан 8. Сваки официр српске војске има потписати да је ову наредбу прочитао.²¹⁾

ОДЈЕЦИ У ШТАМПИ О ХЕРОЈСТВУ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

Многи аутори се слажу да је на почетку Великог рата рата Србија имала „слабу војску - а добре војнике, а „аустроугарска добру војску - а слабе војнике“. Мало војника се тукло онако како се тукао наш војник. Он је умирао тамо где му је наређивано да се држи. Њему чак није морало бити наређено, да би се одржао по сваку цену.²²⁾

Међутим, оно што аристократи Монархије просто нису могли да схвате је да су у рововима били и сељак и краљ. У једном разговору барон Иштван Буријан рекао је канцелару фон Бетман-Холвегу да је српски краљ примећен на првој линији фронта, и да је његово лично мишљење да Петар I тражи прилику да се преда, да треба бити спреман на српску понуду за капитулацију.²³⁾

Коста Тодоровић подсећа да је српска војска стекла светску славу и поштовање, а исто тако поштовање и признање непријатеља, најалост 1915-16 морала да напусти своју домовину. Он напомиње да стручњаци и добри познаваоци историје подвлаче да државе које на бојном пољу изгубе целу своју територију, стварно престају да постоје као државе, то се у Првом светском рату са Србијом није ни десило ни обистинило.²⁴⁾

21) Boško Petković, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Zavod za opštenarodnu odbranu, Zagreb, 1979, str. 294-310.

22) Васић, Драгиша „Карактер и менталитет једног покољења“, у зборнику; *Карактерологија Срба*, Научна књига, (приредио Бојан Јовановић), Београд, 1992, стр. 212.

23) Види више: Андреј Митровић и др., *Историја српског народа*, шеста књига, други том, Српска књижевна задруга, Београд, 1983, стр. 99; „Са положаја на положај летео је Велики Краљ и излажући се најјачој ватри пролазио је по стрелачким рововима бодрећи борце, заштитнике части и слободе Отаџбине“. (Miloš Janković, *Ratni album 1914-1918* (II fototipsko izdanje), Agion, Beograd, 1987, str. 79). „У најтежим данима повлачења краљ Петар I седа на воловска кола и заједно са својим војницима подноси тешке ударце судбине“ (Михајло Ковачевић „Доживљаји при повлачењу кроз Албанију“, у: *Голгота и васкрс Србије 1916 – 1918* (уредник Коста Тодоровић), Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1971, стр. 72).

24) Коста Тодоровић, *Кроз Абанију 1915-1916*, спомен-књига, Просвета, Београд, 1968.

Александар Раствоић у свом раду на веома интересантан начин презентује став британске штампе за време Балканских ратова. И Британци су, као и читав ондашњи свет били усхићени успесима српске војске и њиховом способности, обучености и храбрости. Та тематика је постала готово стална рубрика у листу *Daily Telegraph*. Из времена Првог балканског рата издвајају се два текста које је *Daily Telegraph* објавио на ту тему, 24. марта 1913. Бенет Барлет је публиковао текст, *Опсада Једрена, Ближа посматрања*. У чланку се с много топлих речи осврнуо на опис српске војске истичући „да официри и редови изгледају сви до једног као рођени војници, окретни и опремљени као најбоље трупе у Енглеској. Коњица им је изврсна, артиљерија модерна, превозна средства лака и јака, а топови изврсни“. Барлет је похвалио и организацију команди дивизија. Описујући надирање српске војске ка Једрену истакао је куриозитет да је испред пукова ишла војна музика, а да су војници поносно марширали пуни духа²⁵⁾. У наредним текстовима поменути новинар је у најлепшем светлу писао о издржљивости српских трупа, дејству њене артиљерије и признао да није видео трупе у бољем стању или са више борбеног духа као што је то српска војска, као и да цео српски народ се бори са војском.²⁶⁾

У једном тексту (*Daily Telegraph*, „Пад Скопља“, 15. X. 1912) анализира се српска војска и разлози њеног успеха. Поред симпатија констатује се да је српско оружје извршило једно дело достојно било које европске војске. Новинар истиче да је Србија дала више од петине свог годишњег буџета на одржавање војске која се бриљантно показала у Македонији. „Општа војна обавеза строжије је примењена у Србији него и у једној другој војничкој држави на континенту начинила је од сваког Србина војника који је имао бољу храну и смештај него војници великих сила. Њихова војна спрема и опрема су дотеране на такав степен савршенства да су зачудиле странце који су посматрали ток борбе“.²⁷⁾ Након Колубарске битке многобројни текстови у разним листовима величају успех српске војске. У софијском листу „Мир“ писало је: „Српска војска је развејала у прах и пепео аустријску војску која се дичила својим ловорикама... Врло је могуће да тај српски успех неће имати сутрашњице: врло је могуће да ће број и средства надјачати храброст. Али се више не може тражити од једног изнуреног и

25) Александар Раствоић, „Србија у огледалу британске штампе у току Балканских ратова“, *Историјски часопис*, Београд, бр. 50, 2013, стр. 131

26) Упор.: исто, стр. 150-151.

27) Исто, стр. 131.

маленог српског народа. Симпатијама целог света морају се придружити и наше симпатије... ето, због чега чујете у нас, готово са свих страна узвик: Браво Срби! Будимпештански „Вилаг“: „Србија је гробница мађарских пукова. Земља коју ми по кафанама зовемо „дегенерисаном земљом краља Петра“ гробница је наша... А ми смо о тој српској војсци говорили „А, то су јадници без муниције, без игде ичега! То је војска гладница...“. Господа која су овако говорили, зинула су сада од чуда...“⁽²⁸⁾

Похвале српској војсци нису упућиване само од савезника. Немци и Аустријанци су рачунали да ће у српској војсци имати најозбиљнијег противника, па су израђивали упутства за своје војнике у којима се између осталог каже: да је српска војска храбра, њени војници, већим делом сељаци снажни, са малим стварима задовољни, отпорни, у борби хладнокрвни и присебни, дисциплиновани и већ четири године ратују. „Аустријски генерал Краус је, као начелник Штаба Балканске војске, после смене Поћорека, издавао трупама разна упутства са примерима о држању српских јединица и старешина. После рата, он је изнео у својим јавним публикацијама да је српски борац сматран у аустроугарској војсци најопаснијим непријатељем, с којим је имала прилике да се бори у Првом светском рату.“⁽²⁹⁾

Фелдмаршал лајтнант Шен је након Церске битке изјавио: „Том нашем надирању убрзо је непријатељ – Шумадијска дивизија препречила пут. Људи те дивизије, која нам се одупирала, били су прави узорни и неупоредиви војници. Иако су они већ по трећи пут у рату за последње три године, ипак им по храбрости и јунаштву не беше раван ни један од многобројних непријатеља...“⁽³⁰⁾

И Митровић напомиње да након војничких неуспеха Аустро-Угарске, њеном вођству, и Немачке, која је била збуњена неуспеси-ма свог савезника, није остало ништа друго, него да анализирају разлоге неуспеха и успехе српске војске. На првом месту уочили су високу способност и беспрекорност српских официра, посебно истичући популарност, утицајност, трезвеност и војну даровитост војводе Радомира Путника. То исто важи и за војводу Степу Степановића и Живојина Мишића, који је означен као „душа срп-

28) Адам Стошић, *Велики дани Србије 1914-1918*, Крушевачки гласник, Вук Караџић, Парантин, 1994, стр. 82-83.

29) Милан Зеленика, *Рат Србије и Црне Горе 1915*, Војноиздавачки завод „Војно дело“, Београд, 1954, стр. 108.

30) Адам Стошић, *Велики дани Србије 1914-1918*, Крушевачки гласник, Вук Караџић, Парантин, 1994, стр. 53.

ског командовања“ и један од најспособнијих српских официра. Као веома битну карактеристику, истакнута је улога комплетног официрског кадра, прекаљени у балканским ратовима, а као веома изненађујући податак је да су млађи официри ослонац и стуб, и да су успеси највећим делом заслуга српских официра. За српску пешадију се каже да је изузетно „жилава“ и издржљива за дуготрајне маршеве, а најбоље особине јој се приписују у дефанзиви, када треба бранити своја огњишта. У многобројним извештајима, па и у овом наводи се да је најбољи део српске војске, артиљерија. Она се изузетно добро показала, веома прецизна, и располагала је са веома добро обученим и најинтелигентнијим официрским кадром. И у савезничким земљама је нагло порастао углед Србије и Црне Горе.³¹⁾ „Колико је порастао углед двеју малих балканских држава, лепо показује податак да је струја ратоборних у културном животу Италије водила пропаганду за улазак своје земље у рат користећи се именима Србије и Црне Горе. Тако су Маринети и његови футуристи, представљајући визуелно своја убеђења, у графичком приказу зараћених табора са именима *Футуристичка теза рата* (у коме су пописали све дотад зараћене земље и уз њих навели по три или више атрибута), на првом месту прве колоне ставили име „Serbia“, а на другом месту друге колоне назив „Montenegro“, обе на позитивну страну и пропратили их са три иста атрибута: „независност“, „амбиција“, „неустрашивост“. Руковођен истим разлозима, Габријеле д’ Анунцио је у јесен 1915. певао Оду Србима.³²⁾

Међутим, на почетку сукоба многобројни су примери омаловажавања српског војника чак и од стране савезника, пре свега Велике Британије и Француске, условљавања, присвајања заслуга и успеха на бојном пољу, постављајући пред српске војнике најтеже војне задатке, упућивање на најтеже делове фронта.³³⁾

Након колубарске и церске победе, уверени да смо надљуди, савезници су нас гонили да пређемо у офанзиву на непријатељској територији. Велики савезници (силе Антанте) вршиле су притисак на српску владу и српску врховну команду да предузме офанзиву преласком преко Саве. Бројни оправдани разлози о немогућно-

31) Види више: Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, АМД систем, Стубови културе, допуњено издање, Београд, 2004, стр. 148-151.

32) Као и многи други песници Европе и највећи италијански песник с краја XIX и почетка XX века био је одушевљен српским победама и дубоко доживљавао страдање Срба у Првом светском рату. После пропасти Србије 1915. године објавио је у „*Коријере де ла сера*“ велику оду у 450 стихова.

33) Упор: Драгољуб Живојиновић, *Невољни ратници – велике силе и Солунски фронт: 1914-1918*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

сти те операције нису умирили савезнике. Вероватно под утицајем царске победе, српска Врховна команда је извела тзв. Сремску операцију.³⁴⁾

Милан Зеленика се слаже са наведеним и каже, да су Савезничке Врховне команде, након што су Срби потукли аустроугарску Балканску војску и део аустроугарске 2. армије,³⁵⁾ поставиле пред српску команду самоубилачке захтеве. „Не водећи много рачуна о унутрашњем стању српске и црногорске војске, које су се још од 1912. године трошиле и исцрпљивале у рату, препоручивале су, одмах по извојеваној победи на Церу, да Срби пренесу рат на непријатељско тле преко моћних граничних река, за чије савлађивање нису располагали ни материјалном опремом, ни довољним искуством. Само недељу дана након завршене Царске операције, 31. августа 1914. године, руска Врховна команда је скоро категорички захтевала од српске Врховне команде, да што пре предузме напад преко границе, углавном према северу. Радило се о растерећењу оба савезничка фронта који су се налазили у критичном стању, јер се притисак Немаца појачавао према Паризу, а битке у Пољској и Галицији су улазиле у решавајуће фазе“.³⁶⁾

Наредбу да српске јединице са Цера започну офанзиву у Срему, потписао је врховни командант српске војске Њ. К. В. Престолонаследник Александар Карађорђевић. Тимочка дивизија првог позива, у недељу 6. августа почела је пребацивање на леву обалу Саве понтонима. Лазаревић пише, да су аустријанци већ били спаковани за полазак, па тако и моћна 92. дивизија фелдмаршала Алфреда Крауса. Он је боравио у Руми, и већ је био укрцан за одлазак у Галицију. На прву вест о офанзиви Србијанаца, војници 74. аустријског пука излетели су на брисан простор испред Шашинаца, право на митраљезе Трећег батаљона, који је био заклоњен кукурузиштем. То је била општа погибија. И поред почетних успеха, уз велике губитке српска војска се морала повући због знатно бројнијег непријатеља. „Да су Тимочани само један дан касније прешли у Срем, без отпора би доспели све до Петроварадина - јер би све аустријске регименте већ биле пребачене на Источни и Западни фронт. Овако, испунили су обећање дато европским савезницима и нису закаснили да положе своје животе на пољу части. Мобили-

34) Никола Поповић, *Срби у Првом светском рату: 1914-1918*, ДМП, Београд, 1998, стр. 17.

35) Највећа армија која је била планирана за војна дејства према Русији

36) Милан Зеленика, *Рат Србије и Црне Горе 1915*, Војноиздавачки завод Војно дело, Београд, 1954, стр. 14-15.

сани су 26. јула а изгинули у недељу 6. септембра, после само 60 дана војничког живота“.³⁷⁾

Многобројни су примери беспотребног страдања српских војника, па тако Михајло Ковачевић наводи: „Октобра месеца г. 1915. Сремски добровољачки одред, прослављен већ ранијим подвизима, упућен је да брани Београд од аустро-угарске и немачке војске. Одред је имао око четири стотине, управо 360 бораца, све дечака од 15 до 19 година. Три дана и три ноћи они су се на улицама разрушеног Београда, који је пламтео под плушковима граната, борили прса у прса, с неколико хиљада Немаца. Недовољно наоружану, још неразвијену децу, нападали су снажни, сити људи, с најбољим оружјем и најмодернијим топовима. То је она омладина, то су они борци које је мајор Гавриловић дочекао истим говором који је одржао и својим војницима, говором који је забележен у вечну хронику човечанства: „Јунаци, Вас је Врховна команда избрисала из списка живих, ви више не постојите у њиховим списковима“.³⁸⁾

Када те цени непријатељ, онда већу част не можеш имати. Шта год ми да кажемо може да буде окарактерисано као пристрасно, али то не може да се односи на нешто што су рекли Немци и Аустријанци о српској војсци: Немачки цар Вилхем II у допису бугарском краљу Фердинанду наводи: „Шездесет две хиљаде српских војника одлучило је исход рата, срамота“,³⁹⁾ констатујући са жаљењем касније: „Штета што тај мали народ није мој савезник.“ И немачка војна штампа велича српску војску, па тако војни часопис, Ратник пише: „Српска војска је са своје стране учинила све што је било у њеној моћи. Она се борила и испољавала храброст коју јој, без икакве резерве, морамо признати. Она се борила са безграничним пожртвовањем, па је чак и у пропадању окитила своје заставе славом“.⁴⁰⁾

ЛИТЕРАТУРА

Весић, Иван „Ратни дугови Кралјевине Србије у светлу политике“, *Историја 20. века*, 28(3) 2010.

Бјелајац, Миле „Повампирене предрасуде“, *Политика*, 9. 6. 2013.

37) Слободан Лазаревић, „Сећање на јунаке са Легета“, у зборнику: *Даница*: српски народни илустровани календар за 2014., Вукова задужбина, Београд, 2014, стр. 88.

38) Мирослав Голубовић, *Тешка времена*, Београд, 1972, (предговор: Божидар Ковачевић)

39) Адам Стошић, *Велики дани Србије 1914-1918*, Крушевачки гласник, Вук Караџић, Паран, 1994, стр. 367.

40) Исто, стр. 53.

- Васић, Драгиша „Карактер и менталитет једног покољења“, у зборнику: *Карактерологија Срба*, (приредио Бојан Јовановић), Научна књига, Београд, 1992.
- Голубовић, Мирослав *Тешка времена*, Београд, 1972, (предговор: Божидар Ковачевић)
- Дашић, Дејан „Брендирање држава и нација“, *Култура*, Београд, бр. 139, 2013.
- Дашић, Дејан „Ребрендирање војске Србије“, *Војно дело*, Београд, јесен 2014. (у штампи).
- Екмечић, Милорад *Ратни циљеви Србије 1914*, друго издање, Просвета, Београд, 1990.
- Живојиновић, Драгољуб *Невољни ратници – велике силе и Солунски фронт: 1914-1918*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Зеленика, Милан *Рат Србије и Црне Горе 1915*, Војноиздавачки завод „Војно дело“, Београд, 1954.
- Janković, Miloš *Ratni album 1914 -1918* (II fototipско izdanje), Arion, Beograd, 1987.
- Јеротић, Владета *Србија и Срби између изазова и одговора*, Ars Libri, Београд, 2004.
- Ković, Miloš „Saznanje ili namera: savremena svetska historiografija o Srbima u XIX veku“, *Sociologija*, Vol. LIII, br. 4, 2011.
- Крестић, Василије *Знаменити Срби о Хрватима*, Прометеј, Нови Сад, 1999.
- Крестић, Василије *Историографија у служби политике*, Гамбит, Јагодина, 2004.
- Ковачевић, Михајло „Доживљаји при повлачењу кроз Албанију“, у: *Голгота и васкрс Србије 1916 – 1918* (уредник Коста Тодоровић), Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1971.
- Лазаревић, Слободан „Сећање на јунаке са Легета“, у: *Даница*, српски народни илустровани календар за 2014., Вукова задужбина, Београд, 2014.
- Мајетић, Ванја, „Srbi i Francuzi miniraju našu konferenciju o sarajevskom atentatu“, интервју Нуснија Камберовића, *Aktual*, Zagreb, 5. februar 2014.
- Митровић, Андреј *Србија у Првом светском рату*, допуњено издање, АМД систем, Стубови културе, Београд, 2004.
- Митровић, Андреј и др. *Историја српског народа*, шеста књига, други том, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.
- Митровић, Љубиша „Балкан у светлу савремених процеса глобализације, регионалне сарадње и интеграције“, *Српска политичка мисао*, бр. 3-4, 1997, Институт за политичке студије, Београд.
- Опачић, Петар *Солунски фронт*, Југословенска ревија, Београд, 1978.
- Petković, Boško *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Zavod za opštenarodnu odbranu, Zagreb, 1979.
- Попов, Чедомир „Српске жртве у Првом светском рату“, *Политика*, 14.09. 2008.
- Поповић, Никола *Срби у Првом светском рату: 1914-1918*, ДМП, Београд, 1998.
- Растовић, Александар „Србија у огледалу британске штампе у току Балканских ратова“, *Историјски часопис*, бр. 50, 2013.

- Родолф Арчибалд Рајс, „Како су аустро-мађари раговали у Србији“, у: *Косово 1389-1989 земља живих*, (приредила Весна Арсенијевић), Београд, Манастир свети Стефан, Ђелија Пиперска, 1989.
- Родолф, Арчибалд Рајс *Чујте Срби ... чувајте се себе*, Алка принт, Београд, 2007.
- Стошић, Адам: *Велики дани Србије 1914-1918*, Крушевачки гласник, Вук Караџић, Параћин, 1994.
- Sretenović, Stanislav „Reparacije pobedenih, dugovi pobednika: slučaj Francuske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije“, *Filozofija i društvo*, 20(1), 2009.
- Sretenović, Stanislav „Francusko srpski odnosi u XIX i XX veku“, *Međunarodni problemi*, 61(4), 2009.
- Тодоровић, Коста *Кроз Абанију 1915-1916*, спомен-албум, Просвета, Београд, 1968.
- Тодоровић, Коста *Кроз Абанију 1915-1916*, спомен-књига, Просвета, Београд, 1968.
- Штурценегер, Катарина *Србија у европском рату 1914-1915*, Академска књига, Нови Сад, 2009.

Dejan R. Dasic

HUMANITY AND HEROISM OF SERBIAN ARMY IN THE GREAT WAR

Resume

With the defeat of the Ottoman Empire and the end of the Balkan wars, all of the relevant factors in the Austro-Hungarian Empire were for war with Serbia. The idea itself appeared much earlier, and full recognition received in 1908. during the annexation crisis, and no long after the first ultimatum to Serbia. The First World War is a heroic phase in the life of the Serbs. The paper aims to experience one of the heroic times, and as long as the new world order trying to change history, they will never succeed in order to forget the heroism and humanity of the Serbian people in the Great War.

In Sarajevo, in organization of Institute of history and seven more institutes from european countries (defeated in Great war) from 19 to 21st of june 2014, there is a plan to build a conference entitled to World War I. Connected with that, bosnian historian Husnija Kamberovic claims that „conference is not going to be set of dissenting in opinions“ (?), and that 15.6.2014 (Vidovdan – big Serbian holiday) like a date is not an option „having negative experience from 1914. and 1992. when some of unresponsible idlers created chaos“. It is clear that some historians, in addition to trying to accuse Serbia of the blame for the outbreak,

ie. beginning of World War I, trying to reduce the scope of the suffering of the Serbian people.

Even in the most difficult moments, when you could expect a reasonable payback for the atrocities committed over enemy soldiers, over Serbian soldiers and the civilian population, the elderly, women and children, Serbian soldiers and all the people were honored with great humanity and philanthropy. There are many evidences of a human engaging in a difficult time, especially when Serbia threatened a complete collapse of the military, they had fair and humane treatment of prisoners, especially to the Austro-Hungarian officers. Katarina Sturcener described prison camp as a large sanatorium, where people look brilliant and he does not believe that the prisoners somewhere else in the world were more beautiful than here. She gave full recognition to the Serbian officers for honorable treatment, especially commander Popovic, who has the generous way of taking care of prisoners. The famous Swiss criminologist Dr. Rodolphe Archibald Reiss talks about the courage and heroism of the Serbian people and the "mercy to captured enemy soldiers, emaciated with hunger, and instead of abusing the people who have their houses burned and massacred women and children, Serbian soldiers spared their fate and gave them their last piece of bread from his pocket". Numerous journalists from various countries report the global community of heroism, courage and compassion of Serbian troops, and Dutch journalist Arman van Tienhoven, in his articles says that there is an intention to force a small nation to submission with brutality.

At the beginning of the conflict in the Great War, there are numerous examples of contempt of Serbian soldiers, even by allies, conditions, acquisition of merit and success on the battlefield, giving to Serbian soldiers hardest military tasks, taking them to the most difficult parts of the front. After Cer and Kolubara victory, convinced that they are supermens, the Allies sought the Serbian army to take the offensive movement into enemy territory. Serbian government initially categorically rejected the proposal, but under pressure from the Allies they entered this very risky venture, which will end tragically. Austro-Hungarian units are constantly reinforced in the new artillery and ammunition, but in the melee, Serbian soldiers were dismissed attacks.

Key words: The Great War, humanity, heroism, charity, the Serbian Army

* Овај рад је примљен 05. маја 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 09. јуна 2014. године.

